

UDC 330.8: 338.2

JEL classification: B31, B52

DOI: 10.35774/visnyk2025.03.250

Оксана Петрівна ШИМАНСЬКА,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та економічної теорії

Західноукраїнський національний університет,

вул. Львівська, 11а, м. Тернопіль, 46009, Україна.

Електронна пошта: oksanapetrivna70@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0003-0084-3799.

**«ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ
ТА ЇХНЬОГО ВПЛИВУ НА ДОБРОБУТ»
(Нобелівська премія з економіки 2024 року)**

Шиманська О. П. «Дослідження формування інститутів та їхнього впливу на добробут» (Нобелівська премія з економіки 2024 року). *Вісник економіки*. 2025. Вип. 3. С. 250–265. DOI: 10.35774/visnyk2025.03.250.

Shymanska, O. P. (2025). «Doslidzhennia formuvannia instytutiv ta yikhnoho vplyvu na dobrobut» (Nobelivska premiia z ekonomiky 2024 roku) [“Research into the Formation of Institutions and Their Impact on Welfare” (Nobel Prize in Economics 2024)]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 3, 250-265. DOI: 10.35774/visnyk2025.03.250.

Анотація.

Вступ. Питання впливу інститутів на соціально-економічний розвиток є одним із ключових у сучасній економічній науці. Еволюція поглядів на їхню роль – від філософських міркувань Адама Сміта до формалізованих моделей «нової інституціональної економіки» – засвідчує глибину та складність цієї проблеми. З огляду на це внесок Нобелівських лауреатів з економіки 2024 року Дарона Аджемоглу, Саймона Джонсона і Джеймса Робінсона набуває особливої ваги: на основі історичного аналізу та емпіричних даних вчені довели, що саме якість політичних та економічних інститутів є визначальним чинником довгострокового добробуту країн. Їхня теорія інклюзивних і екстрактивних інститутів запропонувала нову оптику для пояснення глобальної нерівності та заклала фундамент для сучасних підходів до розроблення ефективної державної політики.

Мета статті – обґрунтувати науковий доробок Д. Аджемоглу, С. Джонсона та Дж. Робінсона – лауреатів Нобелівської премії з економіки 2024 року.

Методи. У ході підготовки статті використані загальнонаукові методи дослідження: індукція, дедукція, аналіз, синтез, математичні методи, які найбільшою мірою сприяли розумінню наукових поглядів Нобелівських лауреатів з

економіки 2024 року щодо передумов формування інститутів, їхньої еволюції та впливу на досягнення добробуту та процвітання країн.

Результати. Обґрунтовано внесок Д. Аджемоглу, С. Джонсона та Дж. Робінсона у розвиток інституціональної економічної теорії в аспекті побудови ефективної моделі взаємодії політичних та економічних інститутів, спрямованої на досягнення суспільного добробуту.

Перспективи. Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон, застосувавши інституціональний підхід до пошуку відповіді на питання, чому різниця в доходах між країнами є відчутною і має стійкий характер, започаткували нову дослідницьку традицію, покликану сприяти з'ясуванню історичних рушійних сил процвітання націй або ж неможливості його досягнення. З практичної точки зору наукові висновки вчених слугують вагомим підґрунтям для розробки дієвих політичних та економічних реформ у країнах, які прагнуть побудувати ефективні інститути. Їхні ідеї є корисними для аналізу проблем нерівності в доходах, корупції, авторитаризму в країнному вимірі. Наукові напрацювання вчених дали поштовх для розвитку концепції, спрямованої на розв'язання конфліктів між центральною владою та регіональними інтересами, підґрунтям якої слугує встановлення балансу між сильною державою і активним суспільством. Незважаючи на те, що науковий внесок Д. Аджемоглу, С. Джонсона та Дж. Робінсона не дає вичерпної відповіді на питання, чому деякі країни залишаються у «пастці бідності», вчені не лише сформували розуміння першопричин невдач країн, а й започаткували нову методологію для їх вивчення.

Ключові слова: політичні інститути, економічні інститути, екстрактивні та інклюзивні інститути, колоніальне походження інститутів, «розворот фортуни», «визискувальні інститути», добробут.

Формули: 0, **рис.:** 3, **табл.:** 0, **бібл.:** 24.

Oksana Petrivna SHYMANSKA,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor, Department of Economics and Economic Theory,
West Ukrainian National University,
11a Lvivska st., Ternopil, 46009, Ukraine.
E-mail: oksanapetrivna70@gmail.com.
ORCID ID: 0000-0003-0084-3799.

**“THE STUDY OF INSTITUTION FORMATION
AND ITS IMPACT ON WELFARE”
(Nobel Prize 2024)**

Abstract.

Introduction. The question of the impact of institutions on socio-economic development is one of the key issues in modern economic science. The evolution of views on their role - from Adam Smith's philosophical considerations to formalized models of the “new institutional economy” - demonstrates the depth and complexity of this problem. With this in mind, the contribution of the 2024 Nobel Laureates in Economics Daron Acemoglu,

Simon Johnson, and James Robinson is particularly important: based on historical analysis and empirical data, they have proven that the quality of political and economic institutions is a determining factor in the long-term well-being of countries. Their theory of inclusive and extractive institutions offered a new lens for explaining global inequality and laid the foundation for modern approaches to developing effective public policy.

The purpose of the study - is to substantiate the scientific achievements of D. Acemoglu, S. Johnson and J. Robinson - the winners of the Nobel Prize in Economics in 2024.

Methods. In writing the article used general scientific research methods: induction, deduction, analysis, synthesis, mathematical methods, which contributed most to understanding the scientific views of the Nobel Prize winners in economics in 2024 on the preconditions for the formation of institutions, their evolution and impact on the welfare and prosperity of countries.

Results. The contribution of D. Acemoglu, S. Johnson and J. Robinson to the development of institutional economic theory in terms of building an effective model of interaction between political and economic institutions aimed at achieving public welfare is substantiated.

Prospects for further research. By applying an institutional approach to finding the answer to the question of why income differences between countries are significant and persistent, D. Acemoglu, S. Johnson, and J. Robinson have established a new research tradition designed to help clarify the historical drivers of the prosperity of nations or the inability to achieve it. From a practical point of view, the scholars' findings provide a solid basis for developing effective political and economic reforms in countries seeking to build efficient institutions. Their ideas are useful in analyzing the problems of income inequality, corruption, and authoritarianism in the countries dimension. The scholarly work of scientists gave impetus to the development of a concept aimed at resolving conflicts between the central government and regional interests, based on the establishment of a balance between a strong state and an active society. Despite the fact that the scientific contribution of D. Acemoglu, S. Johnson, and J. Robinson does not provide an exhaustive answer to the question of why some countries remain in the "poverty trap," the scholars have not only formed an understanding of the root causes of the countries' failures, but also pioneered a new methodology for studying them.

Keywords: political institutions, economic institutions, extractive and inclusive institutions, colonial origins of institutions, "reversal of fortune", "exploitative institutions", welfare.

Formulas: 0, **fig.:** 3, **tabl.:** 0, **bibl.:** 24.

JEL classification: B31, B52.

Постановка проблеми. Розуміння зв'язку між інститутами та рівнем добробуту, а також того, як якість інститутів варіюється відповідно до країн, привертає все більше уваги науковців в останні роки. Найбагатші 10% населення світу нині отримують 52% світового доходу, тоді як найбідніша половина населення планети – лише 8% [1]. Така нерівність насамперед зумовлена відмінностями між країнами, на які припадає близько 2/3 глобальної нерівності в доходах, що не узгоджується з базовою

неокласичною моделлю зростання, згідно з якою бідні країни (за інших рівних умов) з часом мали б наздогнати багаті. Однак такого зближення в доходах у розрахунку на особу між країнами немає. Усі інші умови в реальній дійсності не є рівними. Бідні країни відрізняються від багатих з погляду безпосередніх чинників доходу та зростання, якими є інвестиції, приріст населення, нагромадження людського капіталу та продуктивність. Окрім цього, вони відрізняються характером інститутів – створених людиною формальних та неформальних обмежень, які формують взаємодію в економічній та політичній сферах, і слугують «фундаментальними рушіями процвітання» [2]. Таким чином, вищезазначене актуалізує необхідність обґрунтування наукового внеску Нобелівських лауреатів з економіки 2024 року Дарона Аджемоглу, Саймона Джонсона та Джеймса Робінсона, які досліджували витоки багатства націй та ієрархії інститутів, роль політичних інститутів та їхній вплив на економічні причини відсутності конвергенції доходів між країнами, а також запропонували нові методи аналізу в сфері інституціональної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститути, як формальні правила (закони, політичні норми) та неформальні обмеження (традиції, культура, довіра), визначають рамки для економічної поведінки, інвестицій, підприємництва та розподілу ресурсів. Вчені, зокрема Д. Норт, розглядали інститути як головну змінну довгострокового економічного зростання, вказуючи на їхню здатність знижувати трансакційні витрати та стимулювати продуктивність [2]. Водночас М. Олсон акцентував на небезпеках «інституційного застою», що виникає під впливом груп особливих інтересів [3]. Б. Мур [4] і С. Гантінгтон [5], розкриваючи залежність між соціальною структурою, стабільністю та типом політичного режиму, поглибили розуміння політичної природи інституцій. Емпіричні дослідження Р. Барро [6], С. Кнака і П. Кіфера [7] підтвердили наявність статистично значущого зв'язку між якістю інституцій, таких як верховенство права, ефективність уряду, контроль над корупцією і рівнем добробуту в країнах. Особливої уваги заслуговують висновки Я. Корнаї щодо системних обмежень командної економіки, що підкреслюють роль інституційної структури в ефективному функціонуванні економіки [8]. Таким чином, сукупність історичних, теоретичних та емпіричних підходів створила основу для подальших досліджень того як інституційні чинники впливають на економічну ефективність і добробут суспільства.

Мета статті – обґрунтувати внесок лауреатів Нобелівської премії з економіки 2024 року Д. Аджемоглу, С. Джонсона та Дж. Робінсона у розвиток інституціональної економічної теорії в контексті побудови ефективної моделі взаємодії політичних та економічних інститутів, спрямованої на досягнення суспільного добробуту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дарон Аджемоглу народився у 1967 році в м. Стамбул (Туреччина). У 1989 р. отримав ступінь бакалавра з економіки в Університеті Йорка (Великобританія), у 1990 та 1992 рр., відповідно, – ступені магістра з економетрики та математичної економіки та доктора філософії у Лондонській школі економіки. У 1993 р. Д. Аджемоглу переїхав до США, де розпочав професійну кар'єру у Массачусетському технологічному інституті (США), пройшовши шлях від доцента до професора (2000 р.). Вчений спеціалізується на проблемах економічного зростання, політичної економії та діяльності інститутів. Аналізуючи проблеми нерівності, економічної влади та впливу технологій на ринки праці, Д. Аджемоглу досліджує,

як політичні рішення формують економічні результати. У наукових колах вченого цінують насамперед за працю «Чому нації занепадають», написану у співавторстві з Джеймсом Робінсоном, а також – «Сила та прогрес» – нещодавню книгу, опубліковану у співавторстві з Саймоном Джонсоном. Дослідження Д. Аджемоглу привернули увагу як академічної спільноти, так і політичного бомонду, утвердивши його як видатну постать в економічній думці та у сфері проведення реформ [9].

Саймон Джонсон – професор Массачусетського технологічного інституту, відомий своїми дослідженнями у сфері макроекономіки та економіки розвитку. Народився у

1963 р. в м. Шеффілд (Великобританія). У 1984 р. отримав перший ступінь в Оксфордському університеті та ступінь магістра економіки в Університеті Манчестера, а згодом – ступінь доктора філософії у Массачусетському технологічному інституті. Професійна кар'єра С. Джонсона розпочалася з посади головного економіста в Міжнародному валютному фонді (МВФ). Дослідження вченого знаходяться на перетині економічної політики, інституційного розвитку та глобальних ринків. С. Джонсона, здебільшого, цікавить питання як інституції можуть стимулювати або перешкоджати економічному прогресу. На додаток до свого наукового внеску, С.

Джонсон як співавтор книги «Сила та прогрес» досліджує вплив технологій на економічне зростання та демократію [9].

Джеймс Робінсон – британсько-американський політолог і економіст, який наразі здійснює викладацьку діяльність у Чиказькому університеті. У 1982 р. отримав

ступінь бакалавра економіки в Лондонській школі економіки та політичних наук (LSE), а у 1993 р. – доктора філософії з економічної теорії та трудових відносин в Єльському університеті (м. Нью-Гейвен, штат Коннектикут, США). Дж. Робінсон досліджує політичні інститути та їх вплив на економічні та соціальні результати, особливо в регіонах, що розвиваються. Дж. Робінсон має великий дослідницький досвід у Латинській Америці та Африці, що сформувало його розуміння інституційної динаміки в різноманітних соціально-політичних контекстах. Дж. Робінсон спільно з Д. Аджемоглу, зокрема у книзі «Чому нації занепадають»,

---

досліджує історичні та інституційні корені економічної нерівності, наголошуючи на тому, що інклюзивні інститути є життєво важливими для розвитку стабільних і процвітаючих суспільств [9].

Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон опублікували значну кількість праць, які не лише розвивають економічну теорію, а й забезпечують практичні межі розуміння – і потенційного усунення – інституційних причин глобальної економічної нерівності. Саме цим трьом вченим – представниками інституціонального напрямку в економічній теорії – присуджена Нобелівська премія з економіки у 2024 р. Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон, які зуміли з'ясувати природу успіху та причини невдач націй, отримали відзнаку Нобелівського комітету «за дослідження формування інститутів та їхнього впливу на добробут».

Однією з найбільш відомих праць Нобелівських лауреатів є книга Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона «Чому нації занепадають», у якій теоретичною основою досліджень є чотири типи інститутів («правил суспільної гри»):

- екстрактивні економічні інститути, що слугують відображенням дефіциту верховенства права та правопорядку, незахищеності прав власності, високих бар'єрів для входу на ринок та надмірної регуляції бізнесу внаслідок захоплення монопольної економічної влади потужними ринковими «гравцями» (суб'єктами господарювання) чи регуляторами [10];

- екстрактивні політичні інститути як уособлення авторитаризму (схильного до абсолютизації), якому притаманна концентрація необмеженої політичної влади в руках незначної за чисельністю еліти, без наявної системи стримувань та противаг, та відсутність дієвого верховенства права [10];

- інклюзивні економічні інститути з притаманними їм правами власності, системою правопорядку, розвитком ринків і державною підтримкою через надання публічних послуг і встановлення рамок регуляцій для бізнесу, вільним доступом до ринку нових «гравців», доступністю освіти та вільним вибором кар'єрних можливостей для більшості громадян країни [10];

- інклюзивні політичні інститути, які уможливають широкий доступ громадськості до управління країною (плюралізм), можливість суспільства встановлювати обмеження та противаги на демократично обраних політиків, верховенство права [10].

На рис. 1 відображено приклади екстрактивних та інклюзивних інститутів з урахуванням низки країн.

Рис. 1. Матриця розвитку екстрактивних та інклюзивних інститутів
Джерело: наведено за: [11].

Загалом у суспільстві є певна ієрархія інститутів, в якій політичні інститути впливають на економічні, а ті водночас «визначають» економічні результати. Незважаючи на те, що конфігурація економічних і політичних інститутів у кожний конкретний момент часу формується під впливом складного історичного розвитку, вона також відображає рішення осіб, наділених політичною владою. Саме ідея щодо того, що багатство націй фундаментально формується політичними інститутами, відіграла головну роль у програмі теоретичних досліджень Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона на початку 2000-х років. Інклюзивні економічні інститути, які захищають права власності, обмежуючи державне свавілля, можуть не відповідати інтересам політичної влади, виявом поведінки якої є т. зв. «державне хижацтво». У статичному контексті останнє слугує значним джерелом доходу для управлінської еліти і його обмеження зменшує величину отримуваної ренти. У динамічному контексті цей аргумент не діє, оскільки функціонування інклюзивних інститутів призводить до зростання добробуту, що має також позитивний ефект для управлінської еліти. Однак у ході дослідження вчені виявили певний парадокс: неефективні інститути можуть бути обраними суспільством і функціонувати тривалий час. Саме це спонукало Д. Аджемоглу, С. Джонсона та Дж. Робінсона до вирішення трьох фундаментальних питань:

1. Чому управлінські еліти іноді блокують соціально ефективні технологічні та інституційні зміни? [12], [13], [14].
2. Чому політичні інститути, які відіграють значну роль у формуванні економічних інститутів, зазнають змін? [13], [15].
3. Чому неефективні економічні інститути функціонують упродовж тривалого часу, навіть якщо усі задіяні сторони можуть отримати вигоду від інституційних змін? [13], [16], [17], [18].

Вирішення цих питань вчені намагались здійснити, застосовуючи проєктний, або квазіекспериментальний, підхід, який ґрунтується на досвіді європейського

колоніалізму, що, фактично, репрезентує проведення ними «природного експерименту» [19], [20]. У такий спосіб Д. Аджемоглу, С. Джонсон і Дж. Робінсон емпірично простежили важливість і стійкість колоніальних стратегій для подальшого економічного розвитку країн. Основу їхнього дослідження становить гіпотеза щодо того, що інститути, які були створені або вибірково підтримувані колоніальними державами, до сьогодні мають стійкий вплив на політичні та економічні інститути. Тобто типи інституцій (інклюзивних чи екстрактивних), які простежуються в багатьох країнах, зокрема з низьким рівнем доходу, на думку вчених, можна частково пояснити намаганнями колонізаторів, подекуди починаючи з сотень років тому, сформувати національні інституції з вигодою для себе. А те, що було вигідним для колонізаторів, водночас залежало від початкових умов колонізованих територій. Важливо, що початкові умови, які визначали тип інституцій, були наперед визначеними і забезпечували квазіекспериментальну варіативність для вивчення їх впливу на економічне процвітання, навіть для країн, які перебували під владою одного колонізатора. Д. Аджемоглу, С. Джонсону та Дж. Робінсону вдалося довести, що колоніальний досвід мав значний вплив на довгострокове процвітання. Дослідження вчених засвідчують, що тип інституцій, запроваджених колонізаторами, є ключовим механізмом, незважаючи на те, що точний вплив їхньої якості на дохід доволі складно оцінити в кількісних показниках.

В одній зі своїх праць Нобелівські лауреати продемонстрували, як можна відстежити прояви колоніальних інституцій за сучасних умов, навівши приклад міста Ногалес, що знаходиться на кордоні між США та Мексикою. Північну частину міста Ногалес, яка територіально належить до штату Арізона (США), населяють відносно заможні мешканці, які мають довшу середню тривалість життя, захищені права власності, можливість отримувати більшу частину вигоди від приватних інвестицій, виборчу систему, що уможливорює усунення неефективних політиків. Мешканці південної частини Ногалеса (штат Сонора, Мексика), незважаючи на відносну заможність, загалом значно бідніші, ніж у північній його частині, високий рівень організованої злочинності на цій території підвищує ризики для відкриття та ведення бізнесу. Попри поширення процесів демократизації у Мексиці упродовж останніх 20 років, в ешелонах влади досі простежується високий рівень корупції. На думку вчених, виникає логічне запитання: «Чому дві частини одного і того ж міста настільки відрізняються за умовами життя?» З огляду на те, що географічно та кліматично вони знаходяться на одній території, населення схоже за своїм походженням та культурою, вирішальна відмінність між ними, найімовірніше, криється у природі інституцій. Населення півночі Ногалеса є приналежним до економічної системи США, яка створює більше можливостей щодо вибору освіти та професії, та політичної системи, яка забезпечує широкі політичні права. Мешканці півдня Ногалеса перебувають в інших, не лише економічних, а й політичних умовах, за яких система обмежує їхню здатність впливати на законодавство. У підсумку, Нобелівські лауреати довели, що приклад міста Ногалес не є винятком, а навпаки – частиною чіткої схеми, коріння якої сягає колоніальних часів.

Лауреати стверджували, що типи інституцій, створених колонізаторами, відображають один з фундаментальних рушіїв довгострокового процвітання.

Європейська колонізація величезних територій світу призвела до значних трансформацій в інституціях багатьох регіонів і країн, що перебували під контролем колонізаторів. У межах своїх глобальних імперій європейські країни впроваджували різні інституції, частково залежно від того, наскільки привабливим для їхніх громадян було масове заселення колоній. Якщо початкові умови сприяли масовому припливу мігрантів, колоніальні держави створювали інституції, які відповідали інтересам їхніх громадян, що оселялися в нових колоніях. Коли умови стримували європейські поселення, колоніальні держави підтримували або запроваджували інституції, які захищали інтереси нечисленної європейської еліти і дозволяли європейцям видобувати якомога більше ресурсів.

Стратегія колонізації визначалась насамперед двома важливими чинниками – середовищем, в якому панували / не панували хвороби та чисельністю місцевого населення. Оскільки в тропічних районах спостерігався високий рівень смертності серед населення від таких хвороб, як малярія та жовта лихоманка, європейці не спрямовувались туди у великій кількості, що слугувало стимулом для побудови стратегії т. зв. «видобувної колонізації». Водночас у регіонах із помірним кліматом (Канада, США), де згадані вище хвороби не були поширеними, а отже, показники смертності були нижчими, приплив європейців до колоній був чисельнішим, а інклюзивні інституції, що сприяли інтересам більшості населення, мали вищі шанси на реалізацію [19].

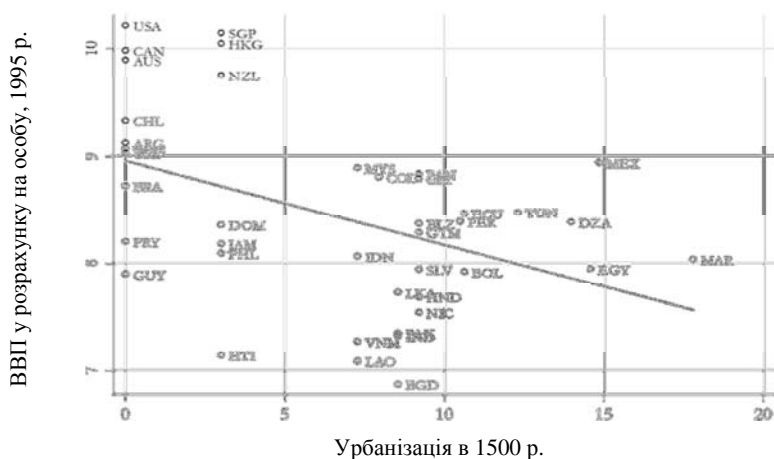
Іншим чинником, який визначав стратегію колонізації, була чисельність місцевого населення. У місцях з більшою його кількістю колонізатори часто зіштовхувались з неабияким опором. Сутички з місцевим населенням ставали причиною збільшення кількості його смертей і опосередковано спричиняли зменшення припливу європейців на колонізовані території через загрози для життя. З іншого боку, території з високою густотою місцевого населення демонстрували процвітання, що забезпечувало для колонізаторів можливості, по-перше, збільшення видобутку ресурсів, а, по-друге, створення інституцій, які дозволяли експлуатувати корінне населення та привласнювати левову частку золота, срібла та цукру. Це міркування наштовхнуло вчених на думку: якщо інституції є важливими, то колонізовані країни, які процвітали до колонізації, повинні бути біднішими сьогодні, оскільки вони, ймовірно, підпорядковувались поганим інституціям, зокрема зі слабким захистом прав власності.

Теорія Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона щодо колоніального походження інститутів фактично відображає ситуацію т. зв. «розвороту фортуни», яка насамперед означає, що в густонаселених і розвинених регіонах, які до початку колонізації демонстрували процвітання, європейці були зацікавлені у створенні визискувальних економічних інститутів, що призводило до відносного зниження добробуту. І навпаки, у порівняно бідніших і менш густонаселених регіонах, де європейці могли легко оселитися, колонізатори були зацікавлені у запровадженні інклюзивних економічних інститутів, які сприяли би підвищенню добробуту більшості населення в довгостроковій перспективі. На рис. 2 відображений основний результат досліджень Д. Аджемоглу, С. Джонсона та Дж. Робінсона, який показує, як ВВП у розрахунку на особу наприкінці 20-го століття співвідноситься з двома показниками економічного розвитку (урбанізацією та

щільністю населення) близько 1500 року серед країн, колонізованих європейськими державами [20].

Прогнозований вченими «розворот фортуни» підтвердився в реальній дійсності: країни, які були відносно багатими у 1500 році, наразі є відносно бідними. Тобто регіони, які до початку колоніального панування демонстрували більший рівень процвітання, зараз мають відносно нижчий його рівень. Масштаб вищезгаданого розвороту значний. Розрахунковий коефіцієнт нахилу (-0,078), отриманий науковцями з регресії, що відображає лінійний зв'язок між доходом у розрахунку на особу та рівнем урбанізації (див. панель А), засвідчує, що збільшення рівня урбанізації на 5% у 1500 році (зсув у розподілі урбанізації на одне стандартне відхилення) пов'язане зі зменшенням ВВП у розрахунку на особу через п'ять століть на третину (тобто $e^{-0,078 \times 5} = 0,677$, або зменшення на 32,3%) [20]. Аналогічно збільшення густоти населення на одне стандартне відхилення у 1500 році пов'язане зі зниженням довгострокового ВВП у розрахунку на особу на 44% (див. панель Б).

Панель А

Нахил лінії регресії: -0.078 (0.023).

Панель Б

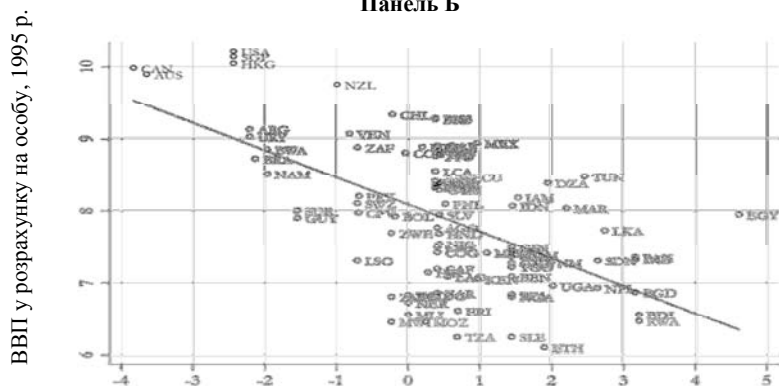

Рис. 2. «Розворот фортуни»

Джерело: наведено за: [20, с. 1233, 1234].

Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон наводять ще два переконливі докази того, що «реверс фортуни» тісно пов'язаний з європейською колонізацією. По-перше, цей розворот не був планетарним явищем після 1500 року (зокрема, немає жодних доказів щодо його вияву в неколонізованих країнах). По-друге, немає жодних підтверджень зворотної тенденції упродовж 500 років, які передували появі колоніалізму: регіони, які були багатими близько 1000-го року, демонстрували таку саму тенденцію в 1500 році, і навпаки. Окрім цього, вчені обґрунтували кілька додаткових аргументів, які підтверджують, що «реверс фортуни» пов'язаний саме з колоніальним досвідом. Зокрема, взаємозв'язки, відображені на рис. 2, підтвердились навіть після введення ними у модель факторів, які були висунуті як прямі або опосередковані чинники відмінностей у довгостроковому розвитку між країнами, зокрема релігію, відстань від екватора, кліматичні умови, наділеність ресурсами, наявність виходу до моря та ідентичність колоніальної влади. Більше того, стійкість взаємозв'язків простежувалась у випадку вилучення з регресій «неоевропейських» країн (Австралії, Канади, Нової Зеландії та США), що є важливим, якщо враховувати ці країни як особливі випадки.

Нобелівські лауреати переконливо доводять, що головним механізмом, який спричиняє «розворот фортуни», є тип інституцій, запроваджених колонізаторами. По-перше, якість інституцій, яка вимірюється середнім рівнем захисту від ризику експропріації у 1985–1995 рр., є гіршою в колонізованих країнах, які були багатими близько 1500 року, що вимірюється рівнем урбанізації та густоти населення. По-друге, Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон, досліджуючи історичний період «розвороту фортуни», стверджували, що значимість економічних інститутів має зростати з появою нових технологій і можливостей, що насправді так і є: колишні бідні колонії почали випереджати більш процвітаючі колонії наприкінці 18-го і на початку 19-го століть, що збігається з початком британської промислової революції.

Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон в ході своїх досліджень зосереджували увагу на тому, що початкові умови на колонізованих європейцями територіях відрізнялися не лише густотою населення та рівнем урбанізації, а й рівнем захворюваності, зокрема серед самих поселенців [19]. Вчені припустили, що європейці більшою мірою осідали в місцях з відносно низьким рівнем смертності, асимілюючи свої цінності та вірування, а також розвивали інститути, схожі до тих, які панували в країнах їхнього походження, зокрема економічні та політичні інститути, які були вигідними для них самих. У регіонах, які характеризувались вищими рівнями смертності через, зокрема, малярію і жовту лихоманку, поселення європейців відрізнялись меншою чисельністю. У цих регіонах колонізатори створювали або підтримували інституції, що мали якнайбільше і якнайшвидше видобувати ресурси у місцевого населення. Важливість досліджень Нобелівських лауреатів полягає в тому, що багато характеристик колоніальної держави та інституцій збереглися й після здобуття країнами незалежності, і що така стійкість впливає на сучасні економічні показники. На рис. 3 відображений причинно-наслідковий зв'язок між колоніальним минулим і сучасним процвітанням, запропонований Д. Аджемоглу, С. Джонсоном та Дж. Робінсоном.

---

1. Умови життя під час колонізації (смертність поселенців) → 2. Розміри європейських поселень під час колонізації → 3. Колоніальні інституції → 4. Інституції за часів незалежності → 5. Сучасні інституції → 6. Сучасне економічне процвітання

Рис. 3. Причинно-наслідковий зв'язок між колоніальним минулим і сучасним процвітанням

Джерело: наведено за: [19, с. 1370].

Найбільш прямим поясненням типу колоніальних інституцій була кількість європейських поселенців. Чим більше європейських поселенців, тим більша ймовірність створення економічних систем, які сприяли довгостроковому економічному зростанню. Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон показали, що важливим фактором, який сприяв інституційним відмінностям, була тяжкість хвороб, які поширювалися в громадах поселенців.

Поширеність смертельних хвороб значно відрізнялася між північними й південними районами Америки так само, як і в африканських регіонах, які знаходяться ближче до екватора, ніж найпівденніші регіони. Аналогічно, хвороби, виявлені в Індії, були більш численними і небезпечними для британських колонізаторів, ніж у Новій Зеландії чи Австралії. Рівень захворюваності, який відображений в історичній статистиці смертності за колоніальних часів, тісно пов'язаний з нинішнім екологічним процвітанням. Місця, де хвороби були найбільш небезпечними для європейців, є тими, де зараз спостерігаються дисфункціональні економічні системи і найбільша бідність, а також найвищий рівень корупції і найслабше верховенство права. Однією з важливих причин цього є визискувальні інституції, які європейські колонізатори або створили, або вирішили зберегти з вигодою для себе.

Нобеліанти сконцентрували увагу на новому вимірі попередніх тлумачень нинішніх міжкраїнних відмінностей у рівнях добробуту, який пов'язаний, зокрема, з географією та кліматом. З часу публікації книги Монтеск'є «Дух законів» (1748) з-поміж науковців побутує усталена думка, що суспільства, які проживають у більш помірних кліматичних зонах, є економічно продуктивнішими, аніж ті, що живуть у тропіках. Окрім цього, є певна кореляція: країни, які знаходяться ближче до екватора, є біднішими. Однак, на думку лауреатів, така тенденція пов'язана не лише зі специфікою клімату. Оскільки в такому разі не відбувся б «розворот фортуни», описаний вище. Одне з важливих пояснень того, чому країни зі спекотним кліматом є також і біднішими, полягає в характері їхніх суспільних інститутів.

Д. Аджемоглу, С. Джонсон та Дж. Робінсон виявили наявність чітких причинно-наслідкових зв'язків між характером інститутів та досягненням довгострокового економічного зростання, а саме: інститути, які створені з метою експлуатації населення, негативно впливають на досягнення зростання у довгостроковій перспективі, тоді як ті, що формують фундаментальні економічні свободи та верховенство права, навпаки, демонструють свій сприятливий вплив. Політичні та економічні інститути також схильні до довготривалого існування. Навіть якщо визискуючі економічні системи забезпечують короткострокові вигоди для правлячої еліти, запровадження

більш інклюзивних інститутів, зменшення видобутку ресурсів та верховенство права створюють довгострокові вигоди для всіх.

У своїх наукових пошуках Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон дослідили т.зв. «ефект політичної заміни» [14]. З огляду на те, що інновації та технологічні зміни здатні похитнути стійкі позиції правлячої еліти, остання може відреагувати небажанням їх ініціювати. Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон продемонстрували, що «загрози» новачій слугують підґрунтям раціонального блокування правлячою елітою вигідних економічних та інституційних змін [14]. Іншими словами, перешкоджання впровадженню нової технології є проявом намагання у такий спосіб зберегти контроль над економічними та політичними інститутами [12; 13]. За логікою речей, нова технологія сприяє підвищенню доходу, але водночас для повного впровадження потребує ефективної інституційної структури. Доступність технології зумовлює для широких верств населення зростання вартості відсутності влади. Це, на думку вчених, стимулює маси ініціювати революцію. З огляду на те, що остання може призвести до зміни влади, управлінська еліта вважатиме за краще заборонити запровадження інновацій та технологічних змін, навіть якщо вони принесуть користь суспільству і забезпечать зростання загального доходу. На думку Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона, ймовірність такого результату зростає за умови обмеженості політичної конкуренції або за наявності високих політичних ставок внаслідок існування земельної ренти, якою користується управлінська еліта [14].

Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон з метою доведення своїх припущень використали конкретні приклади та історичні наративи, зокрема індустріалізацію XIX ст. Між 1830 і 1913 роками глобальне виробництво промислової продукції зросло у 5 разів [21]. Однак у різних регіонах і країнах світу ця трансформація відбувалась нерівномірно. Обсяг виробництва в розвинених країнах (Європі, Північній Америці) зріс у понад 10 разів, тоді як у багатьох регіонах, які розвивались, навпаки, скоротився. Навіть з-поміж розвинених країн існували разючі відмінності: якщо Великобританія та США швидко впроваджували нові технології та індустріалізувалися, то, наприклад, Австро-Угорщина відставала у цьому процесі. Таке становище, на думку вчених, зумовлене схильністю вкорінених політичних еліт перешкоджати корисним економічним та інституційним змінам внаслідок побоювань, що останні призведуть до дестабілізації порядку, потенційно поставивши під загрозу можливість контролю над політичною владою та майбутніми привілеями [14].

Вагомим внеском Нобелівських лауреатів у розвиток економічної науки є їх амбітна спроба надати «перший систематизований формальний аналіз створення і консолідації демократії» [22, с. 80]. У ході дослідження вчені використали метод моделювання, який ґрунтується на динамічних іграх, що дозволило їм отримати нові висновки та сформулювати низку прогнозів. Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон наводять широкий спектр порівняльної статистики, яка репрезентує, яким чином різні економічні, соціальні та політичні чинники змінюють ймовірність того, що суспільство опиняється в одній із трьох основних моделей політичних інститутів – стабільної демократії, нестабільної демократії або стабільної недемократії. Окрім цього, вчені проаналізували політичні зміни, неефективність економічних інститутів, стійкість, проблеми зобов'язань та колективних дій тощо. Концептуальну основу досліджень становили основні фактори,

---

які дозволили науковцям з'ясувати природу політичних інституційних змін, зокрема цінність перебування у владі для мас і еліти, витрати на організацію і придушення революцій, брак прихильності і ймовірність успіху зрежисованих революцій. Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон не лише зінтегрували основні попередні теоретичні традиції інституційних реформ у цілісну модель, у якій раціональні актори приймають стратегічні рішення, а й обґрунтували допоміжні прогнози, які можуть застосовуватись до даних.

Теорія Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона передбачає, що інклюзивні політичні інститути слугують запорукою створення кращих економічних інститутів і вищого національного доходу. Підтвердження цього доволі складного причинно-наслідкового зв'язку потребує можливостей контролювати спостережувані і неспостережувані детермінанти обох процесів – демократизації та економічного зростання. Натомість «теорія модернізації» припускає наявність протилежного причинно-наслідкового зв'язку, який доводить, що саме процвітання слугує причиною становлення демократії у суспільстві. Однак сучасні дослідження надають все більше доказів щодо того, що певні політичні інститути, наприклад обмеження виконавчої влади, сприяють реалізації економічних реформ, збільшенню обсягу суспільних благ і, зрештою, зростанню [23].

Нобелівські лауреати, досліджуючи разом з іншими вченими питання сприяння демократії процвітанню націй, підтвердили той факт, що демократичним перетворенням передують падіння показника ВВП у розрахунку на особу [24]. Цей висновок важливий з кількох причин, а саме: засвідчує несправедливість «теорії модернізації», а також означає, що країни, які впроваджують демократичні реформи, демонструють інший процес зростання ВВП, аніж ті, що до них не вдаються. Тобто для з'ясування причинно-наслідкового впливу демократії на зростання необхідно розробити дослідницький дизайн, який враховував би процес відбору країн.

Загалом дослідження вчених привели до загального висновку – вплив демократизації існує, однак не може бути миттєвим. Щоб відчутти його повною мірою, потрібно принаймні близько 20 років. Нобелівські лауреати довели, що в довгостроковій перспективі ВВП у розрахунку на особу зростає на 20–25% після процесів демократизації. Демократизація, на переконання вчених, призводить до: 1) економічних реформ; 2) вищого рівня освіти та 3) зниження дитячої смертності.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Внесок Нобелівських лауреатів з економіки 2024 року Д. Аджемоглу, С. Джонсона і Дж. Робінсона полягає не лише у наведенні емпіричних доказів ролі інституцій, а й у формулюванні нових підходів до пояснення взаємозв'язку влади, інститутів та економічного добробуту. Попри вагомий науковий доробок вчених, вивчення ролі інституцій у досягненні добробуту залишається динамічною і відкритою сферою для подальших теоретичних та емпіричних пошуків. Незважаючи на те, що більшість досліджень зорієнтована на макроекономічний рівень (рівень держави, економічної системи), дедалі більше уваги приділяється локальним інституціям – органам самоврядування, місцевим судовим органам, неформальним мережам довіри в громадах тощо. Ґрунтовні дослідження таких інститутів мають сприяти кращому розумінню варіативності розвитку в межах окремої країни, що має особливе значення для держав з регіональною нерівномірністю, зокрема для України. Актуальним напрямом також стає аналіз

трансформації інституцій в умовах військових конфліктів, катастроф і політичних криз, наслідками яких є швидка переоцінка довіри до держави, зростання ролі неформальних інституцій (волонтерських, самоорганізованих), формування нових механізмів солідарності та лідерства. Окремим перспективним напрямом досліджень є розроблення більш точних, об'єктивних та багатовимірних інструментів вимірювання інституцій, джерелами яких слугують розвиток нових індексів довіри, відповідальності, верховенства права, використання великих даних і штучного інтелекту для моніторингу функціонування інституцій, інтеграція якісних оцінок у кількісні моделі.

References

1. Global economic inequality: insights. World Inequality Report 2022. URL: <https://wir2022.wid.world/chapter-1/>. [in English].
2. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge, UK: Cambridge University Press. [in English].
3. Olson, M. (1982). *The rise and decline of nations: Economic growth, stagflation, and social rigidities*, New Haven: Yale University Press. [in English].
4. Moore, B. (1966). *Social origins of dictatorship and democracy: Lord and peasant in the making of the modern world*, Boston: Beacon Press. [in English].
5. Huntington, S. (1968). *Political order in changing societies*, New Haven: Yale University Press. [in English].
6. Barro, R. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407–443. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/2937943>. [in English].
7. Knack, S. and Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-country tests using alternative institutional measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207–227. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>. [in English].
8. Kornai, J. (1980). *Economics of shortage*. North-Holland Publishing Company. [in English].
9. Finegan, A., Nash, Ch. (2024). Economists & Prizes. 2024 Nobel Prize in Economics-The Winners. Retrieved from: <https://inomics.com/blog/2024-nobel-prize-in-economics-the-winners-1546493>. [in English].
10. Kornyliuk, R. (2024). Nobelivska istoriia – 2024: chym same vidznachylysia «rok-zirky instytutsionalizmu» Daron Adzhemoglu, Saimon Dzhonson i Dzheims Robinson. Retrieved from: <https://mind.ua/publications/20280222-nobelivska-istoriya-2024-chim-same-vidznachilisya-rok-zirki-institucionalizmu-daron-adzhemoglu-saj>. [in Ukrainian].
11. Robinson, Dzh. (2025). Chomu natsii zanepadaiut? Pokhodzhennia vlady, bahatstva i bidnosti. Lektsiia za spriannia Kyiv School of Economics ta investytsiinoi hrupy ICU. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=4hWBIWrKSag>. [in Ukrainian].
12. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2000). Political Losers as a Barrier to Economic Development. *American Economic Review*, 90, 126–130. [in English].

-
13. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2001). A Theory of Political Transitions. *American Economic Review*, 91, 938–963. [in English].
  14. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2006). Economic Backwardness in Political Perspective. *American Political Science Review*, 100, 115–131. [in English].
  15. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2000). Why Did the West Extend the Franchise? Democracy, Inequality, and Growth in Historical Perspective. *Quarterly Journal of Economics*, 115, 1167–1199. [in English].
  16. Acemoglu, D. (2003). Why Not a Political Coase Theorem? Social Conflict, Commitment and Politics. *Journal of Comparative Economics*, 31, 620–652. [in English].
  17. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2008). Persistence of Power, Elites, and Institutions. *American Economic Review*, 98, 267–293. [in English].
  18. Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2005). Institutions as Fundamental Causes of Long-Run Growth, in Aghion, P. and S. Durlauf (eds.). *Handbook of Economic Growth, Vol. 1A*, Amsterdam, NL: Elsevier, North-Holland. [in English].
  19. Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91, 1369–1401. [in English].
  20. Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2002). Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. *Quarterly Journal of Economics*, 117, 1231–1294. [in English].
  21. Bairoch, P. (1988). *Cities and Economic Development: From the Dawn of History to the Present*, Chicago, IL: University of Chicago Press. [in English].
  22. Acemoglu, D. and Robinson, J. (2006a). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*, New York, NY: Cambridge University Press. [in English].
  23. Gerring, J., Knutsen, C. and Berge, J. (2022). Does democracy matter? *Annual Review of Political Science*, 25, 357–375. [in English].
  24. Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P. and Robinson, J. (2019). Democracy Does Cause Growth. *Journal of Political Economy*, 127, 47–100. [in English].

Статтю отримано 30 травня 2025 р.
Article received May 30, 2025.